

GEDEELTELIJKE ONTBINDING
EN VERNIETIGING VAN
OVEREENKOMSTEN

Thijs TANGHE

intersentia

Antwerpen – Cambridge

Gedeeltelijke ontbinding en vernietiging van overeenkomsten
Thijs Tanghe

© 2015 Intersentia
Antwerpen – Cambridge
www.intersentia.be

Omslagbeeld: Cavaleiros, Souza-Cardoso Amadeo de (1887-1918) © Centre Pompidou, MNAM-CCI, Dist. RMN-Grand Palais / Philippe Migeat / Montpellier, musée Fabre

ISBN 978-94-000-0678-2
D/2015/7849/145
NUR 822

Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voor Marieke

VOORWOORD

De CVR-reeks van de UGent schuwt geen klassieke schema's. Dit is ook zo voor het Bijzonder Onderzoeksfonds van de UGent, dat voor de vierjarenfinanciering van dit doctoraatsproject heeft gezorgd, waarvoor dank.

In het eerste boek van de reeks werd reeds onderzocht wat de ontbinding en de vernietiging van overeenkomsten met zich meebrengen voor reeds verrichte prestaties (restitutie) en hoe eventuele verdere schade kan worden afgewikkeld. In dit tweede boek van de reeks gaat Thijs TANGHE na of en in welke mate een overeenkomst gedeeltelijk kan worden vernietigd of ontbonden. De ontbinding en de vernietiging worden naast elkaar gelegd als waren het tweelingbroers, een ideaal onderwerp voor een auteur die perfect weet wat een tweeling is.

Het probleem van de gedeeltelijke vernietiging komt veelvuldig in de praktijk voor. Zo kreeg het Hof van Cassatie recent meermaals te oordelen over de gedeeltelijke vernietiging van ongeoorloofde niet-concurrentieclausules, arresten die in dit proefschrift ook zijn verwerkt.

Van gedeeltelijke ontbinding zijn op het eerste gezicht minder sporen zichtbaar, maar de auteur geeft duidelijk aan waarom dat eerste zicht, zoals zo vaak, ook kan misleiden.

Het proefschrift is bijzonder verdienstelijk omdat het niet zomaar een handboek is met een verzameling van rechtspraak en rechtsleer, maar ook en vooral een helder theoretisch denkkader biedt om die rechtspraak en rechtsleer beter te begrijpen. Dat mag nu net de doelstelling van een doctoraatsthesis zijn. De juryleden waren er het volmondig over eens dat dit proefschrift een reeks aan interessante stellingen biedt, die voor de praktijkjurist ook nog eens een waardevolle toolbox mag zijn. De thesis omvat niet één stelling, maar een veelheid van stellingen.

Welke stelling de tand des tijds zal overleven, is zoals steeds niet te voorspellen. Ik waag toch een gokje op het denkkader dat Thijs TANGHE heeft uitgedacht voor de gedeeltelijke vernietiging: in eerste instantie is de reikwijdte van de vernietiging te bepalen op maat van de nietigheidgrond en pas daarna speelt de test van het onverbrekelijk verband. Aantrekkelijk is evenzeer de combinatie van het wederkerigheidsbeginsel en het onverbrekelijk verband, dat als het denkkader voor de

gedeeltelijke ontbinding wordt gepresenteerd. Ook de serie aan topoi of beoordelingsfactoren die bepalen of er al dan niet een onverbrekkelijk verband tussen de verschillende onderdelen van een overeenkomst bestaat, zal de nodige aandacht krijgen.

Overtuigend is ook de kritische analyse van de rol van de wil van partijen om te bepalen of de overeenkomst in haar geheel dan wel slechts voor een gedeelte is te vernietigen, waarna hij als alternatief voorstelt om veeleer de vraag te stellen of de instandhouding van een contract na vernietiging van een deel ervan redelijkerwijze van partijen mocht worden verwacht, rekening houdend ook met eventueel hoger staande belangen (openbare orde).

Ook te verwelkomen is zijn voorstel om de ongeoorloofdheid van een overeenkomst niet zozeer vanuit de vereisten van voorwerp of oorzaak te beoordelen, maar vanuit het gevolg ervan (doet de overeenkomst al dan niet een ongeoorloofde toestand ontstaan?). En zo groeide er nog een anticausalist ...

Alle stellingen van dit proefschrift komen goed tot hun recht omwille van de heldere en eenvoudige structuur en taal, waarvoor hij door de jury unaniem werd geloofd. Wanneer Thijs TANGHE stelling inneemt, doet hij dat ook met het nodige respect voor de ander en laat hij zich niet verleiden door enige radicaliteit, wat ook in de natuurlijke lijn ligt van het maatwerk en de redelijkheid waardoor hij zich veelvuldig doorheen zijn thesis laat leiden. Hij is niet over één nacht ijs gegaan en heeft gezocht, gewogen en afgemeten vooraleer, zonder een woord te veel, positie in te nemen.

Ignace CLAEYS
Centrum voor Verbintenissenrecht UGent

DANKWOORD

Dit boek is de licht bijgewerkte handelseditie van het proefschrift dat ik op 9 juni 2015 aan de Universiteit Gent verdedigd heb. Tal van personen hebben mij gesteund tijdens mijn doctoraatswerkzaamheden en ik ben hen daarvoor allen oprecht dankbaar.

Niet in het minst ben ik dank verschuldigd aan mijn promotor Ignace CLAEYS. Zijn aanstekelijk enthousiasme en onversneden passie voor het recht bevestigden mijn keuze om direct na mijn studies de stap te zetten naar de academische wereld. Een stap die ik mij nooit heb beklagd en waaraan ik veel plezier heb beleefd. De boeiende besprekingen van de teksten zullen mij altijd bijblijven. Tijdens het schrijven waren zijn vele aanmoedigingen en tips ook een grote steun. Ignace is bovendien niet alleen een uitstekende motivator, leermeester en jurist, maar ook een warme en innemende persoonlijkheid met wie het leuk werken is. Ik ben hem oprecht dankbaar voor alles wat hij voor mij heeft gedaan en voor de mooie rol die hij heeft gespeeld (en nog verder blijft spelen als stagemeester) in mijn professioneel leven.

Ook de andere leden van de examencommissie dank ik graag: de professoren V. SAGAERT, I. SAMOY, R. STEENNOT, M. TISON, A. VAN OEVELEN en A. WYLLEMAN. Ik beschouw het als een eer dat zij hun kostbare tijd hebben vrijgemaakt om mijn thesis te beoordelen en dank hen voor hun interessante vragen en opmerkingen.

Verder ben ik ook dank verschuldigd aan het Bijzonder Onderzoeksfonds van de Universiteit Gent voor de financiering van mijn doctoraatsonderzoek.

Van de vakgroep wens ik alle collega's en oud-collega's te bedanken voor de aangename en leuke werksfeer. Daarbij verdienen bepaalde personen een extra woordje van dank. Vooreerst wil ik Lieve, Mia en Karen bedanken voor de praktische ondersteuning tijdens de afgelopen jaren. Karen wil ik niet alleen bedanken voor alle steun, maar ook voor de vriendschap. Daarnaast wens ik in het bijzonder mijn sympathieke bureaugenoot Michaël te bedanken. Het was een verrijking en voorrecht om vier jaar met hem de bureau te delen. Mede dankzij deze fantastische collega/vriend heb ik een onvergetelijke tijd achter de rug. Ook de grootste en kleinste topper van de vakgroep kan ik in dit dankwoord niet onvermeld laten. Cedric en Jan zorgden voor een uitgelaten en ontspannen sfeer op het werk. Wie ik al evenmin mag vergeten, is Liesbet. We zijn samen gestart en

samen hetzelfde traject afleggen, schept een band. Liesbet wil ik dan ook vooral bedanken voor alle vriendschap. Al evenzeer draag ik een warm hart toe aan Joke, Sophie en Stan, alledrie ontzettend lieve mensen. Ten slotte verdienen ook de volgende personen een vermelding in mijn dankwoord voor hun betrokkenheid bij mijn onderzoek, elk op hun eigen manier: Olivier, Sigrid, Jennifer, Katrien en Lise.

Ook mijn nieuwe collega's van bij Eubelius wil ik van harte bedanken voor alle steun. Het is een waar genoegen om elke dag met deze vriendelijke mensen samen te werken.

Aan het thuisfront dank ik mijn trouwe vrienden uit Koekelare en omstreken voor hun aanmoedigen. De vele leuke avonden en weekendjes samen zorgden voor de broodnodige ontspanning. Het deed me ook ontzettend veel plezier dat zij zo talrijk aanwezig waren op mijn doctoraatsverdediging.

De familie van mijn vriendin Marieke verdient ook een grote dankjewel. Zij waren steeds geïnteresseerd in mijn werkzaamheden en moedigden mij steeds aan.

In mijn eigen familiale kring dank ik mijn grootouders, Bram en Bieke en Dries en Eline voor hun betrokkenheid en steun. Betere grootouders, broers en schoonzussen kan ik mij niet inbeelden. De jongste telgen van de familie, Juliette en Cyriel, mogen ook niet worden vergeten. Hun glimlach doet je immers alle zorgen vergeten.

Veel bewondering heb ik voor mijn lieve ouders. Hen kan ik niet genoeg bedanken voor alles wat zij voor mij hebben gedaan en nog steeds doen. Ik kan steeds op hun warme en onvoorwaardelijke steun en liefde rekenen. Ik ben dan ook ontzettend trots en dankbaar om zo'n geweldige ouders te hebben.

Ten slotte heb ik het geluk om de liefste vriendin van de wereld te hebben. Hoewel woorden tekortschieten om mijn lieve Marieke te bedanken, draag ik mijn thesis integraal aan haar op als dank voor de steun, aanmoedigen, vriendschap en bovenal onvoorwaardelijke liefde die ik dagdagelijks en onaf laten van haar krijg. Zonder haar had ik de eindmeet nooit gehaald ...

Thijs
Gent, augustus 2015

INHOUD

<i>Voorwoord</i>	vii
<i>Dankwoord</i>	ix

Inleiding	1
------------------------	---

1. Probleemstelling en onderzoeksvragen	1
2. Structuur en methode	3

DEEL 1.

DE GEDEELTELIJKE ONTBINDING VAN OVEREENKOMSTEN

Hoofdstuk 1.

Juridische verantwoording voor de gedeeltelijke ontbinding	9
---	---

1. Geen bepaling in het Burgerlijk Wetboek	10
2. De ontbinding: overeenkomst <i>versus</i> verbintenis(sen).....	11
2.1. Verhouding tussen de verbintenis en de overeenkomst.....	11
2.2. De ontbinding is op het niveau van de verbintenissen te situeren.....	17
3. De ontbinding kan afsplitsbare wederkerige contractuele verbinte- nissen treffen	22
4. Ontbinding: sanctionering op maat	26
5. De ontbinding toepassen in overeenstemming met haar onderlig- gende verantwoording.....	31
6. Traditionele bezwaren tegen de gedeeltelijke ontbinding overtuigen niet	34
6.1. Het cumulverbod van artikel 1184, tweede lid BW	34
6.2. De bindende kracht van artikel 1134, eerste lid BW.....	36
6.3. Artikel 1243 en artikel 1244, eerste lid BW	37

Hoofdstuk 2.

Reikwijdte van de ontbinding	39
---	----

1. Drie gevalsgroepen van de gedeeltelijke ontbinding	39
1.1. De ontbinding <i>ex nunc</i> van duurovereenkomsten	40
1.1.1. Kritiek op de traditionele visie.....	41

1.1.2.	Andere verklaring van de ontbinding <i>ex nunc</i> : ontbinding van een groep deelbare/afsplitsbare verbintenissen	44
1.1.3.	Geen vernietiging <i>ex nunc</i> ?	46
1.2.	De ontbinding van een “deeltransactie” binnen een complexe overeenkomst	47
1.3.	De gedeeltelijke ontbinding van een meerpartijenovereen- komst	51
2.	Analytisch denkkader voor het bepalen van de reikwijdte van de ontbinding	53
2.1.	Vereiste voor gedeeltelijke ontbinding: groep afsplitsbare wederkerige verbintenissen	55
2.2.	Geen volledige ontbinding indien ze de juridische verantwoor- ding voor de ontbinding miskent.	61
2.3.	Het criterium van het onverbrekelijk verband.	64
2.3.1.	Het ondeelbaarheidscriterium kent uiteenlopende toepassingen	65
2.3.2.	De invulling van het onverbrekelijk verband in de ontbindingscontext	68
a.	Invulling van het onverbrekelijk verband aan de hand van het nut dat partijen van de uitvoering van de verbintenissen verwachten	69
b.	Voorgestelde verfijning van het onverbrekelijk verband.	72
c.	Relevante beoordelingsfactoren voor het onverbre- kelijk verband	78
2.3.3.	Ontbindingsclausule inzake de reikwijdte van de ontbinding.	90
2.4.	Voldoende ernstige wanprestatie	91
2.5.	Afzonderlijke behandeling van de ontbinding van een meer- partijenovereenkomst	102
2.5.1.	Complexe en problematische toepassing in de praktijk.	102
2.5.2.	Soepele toepassing van de ontbindingsregeling	105
3.	De “overleving” van bepaalde contractuele clausules of verbinte- nissen	108

Hoofdstuk 3.

	Afbakening met de verwante sanctie van de prijsvermindering.	117
1.	De prijsverminderingssanctie	117
2.	Mogelijke alternatieven voor een afzonderlijke prijsverminderingssanctie: gedeeltelijke ontbinding of schadevergoeding wegens wanprestatie?	121

Tussenbesluit Deel 1	129
----------------------------	-----

DEEL 2.

DE GEDEELTELIJKE Vernietiging van Overeenkomsten

Hoofdstuk 1.

Juridische verantwoording voor de gedeeltelijke vernietiging	133
--	-----

1. Geen algemene bepaling in het Burgerlijk Wetboek. 133
2. Juridische verantwoording voor de gedeeltelijke vernietiging .....
- 2.1. De vernietigingssanctie vereist maatwerk .....
- 2.2. Juridische verantwoording: de vernietiging sanctioneert in principe enkel het gedeelte van de overeenkomst dat door een nietigheidsgrond is aangetast .....

Hoofdstuk 2.

Reikwijdte van de vernietiging	149
--------------------------------------	-----

1. Vertrekpunt: de mate waarin de overeenkomst door een nietigheidsgrond is aangetast .....
- 1.1. Algemeen kader: nietigheidsgronden .....
- 1.1.1. Kritiek op de exclusieve toetsing van de (on)geoorloofdheid doorheen de voorwerp- en oorzaakvereisten ...
- 1.1.2. Alternatieve benadering .....
- 1.1.3. Rol van de vernietiging bij ongeoorloofde overeenkomsten .....
- 1.2. Nietigheidsgrond treft de volledige overeenkomst .....
- 1.2.1. Gevallen waarbij de volledige overeenkomst door een nietigheidsgrond is aangetast .....
- 1.2.2. Vernietiging van de volledige overeenkomst .....
- 1.2.3. Overleving van bepaalde clausules of verbintenissen .....
- 1.3. Nietigheidsgrond treft slechts een afsplitsbaar gedeelte van de overeenkomst .....
- 1.3.1. De vernietiging van een bepaald beding of een gedeelte ervan .....
- a. Draagwijdte van de notie beding .....
- b. Vernietiging van een gedeelte van een beding .....
- c. Matiging van ongeoorloofde bedingen .....
- 1.3.2. Vernietiging van een bepaalde “deeltransactie” binnen een complexe overeenkomst .....
- 1.3.3. De gedeeltelijke vernietiging van een meerpartijenovereenkomst .....

a.	Voorafgaande begripsomschrijving: de gedeeltelijke vernietiging van een meerpartijenovereenkomst	195
b.	Principiële aanvaarding van de gedeeltelijke vernietiging van een meerpartijenovereenkomst.	196
c.	In welke mate is de meerpartijenovereenkomst door een nietigheidsgrond aangetast?	200
2.	Correctiemechanisme: het criterium van het onverbrekelijk verband	202
2.1.	Behoefte aan een concrete invulling van het onverbrekelijk verband als criterium om de reikwijdte van de vernietiging te bepalen	202
2.2.	Klassieke subjectieve invulling van het onverbrekelijk verband.	205
2.3.	Kritiek op de klassieke subjectieve benadering	212
2.3.1.	Kritiek 1: gemeenschappelijke bedoeling van de partijen?	213
2.3.2.	Kritiek 2: hypothetische wil van de partijen	214
2.3.3.	Kritiek 3: interpretatiekwestie?	216
2.3.4.	Kritiek 4: te ruime toepassing van de volledige vernietiging.	218
2.3.5.	Kritiek 5: niet snel sprake van een onverbrekelijk verband?	221
2.3.6.	Kritiek 6: de wil van de partijen is niet de enige (wenselijke) factor in de praktijk	221
2.4.	Voorgestelde benadering van het onverbrekelijk verband.	223
2.4.1.	Het onverbrekelijk verband als correctiemechanisme: algemeen toetsingscriterium	224
2.4.2.	Concretisering van het onverbrekelijk verband: relevante beoordelingsfactoren	227
a.	De doelstelling van de overtreden norm.	229
b.	De kern of essentie van de overeenkomst.	233
c.	Het contractuele evenwicht met inbegrip van het wederkerigheidsbeginsel	236
d.	Het nut van het restgedeelte	242
e.	De doelstelling(en) die partijen met de overeenkomst nastreven	244
f.	“Gedrag” van de contractanten bij het sluiten van de overeenkomst.	247
g.	In wiens voordeel of nadeel de vernietigbare clause is bedongen.	248
h.	De aanvulling die de overeenkomst ingevolge de gedeeltelijke vernietiging mogelijk ondergaat	249

2.4.3.	Rol van de partijen en rechter bij toepassing van het onverbreekelijk verband	251
2.4.4.	Contractvrijheid: nietigheidsclausules	253
a.	Nietigheidsclausules: deelbaarheids- en ondeelbaarheidsclausules	253
b.	Beperkingen aan de geldigheid en toepassing van nietigheidsclausules	257
2.4.5.	Afzonderlijke behandeling van de gedeeltelijke vernietiging van een meerpartijenovereenkomst	264
3.	Procesrechtelijke rol van de partijen en de rechter bij het bepalen van de reikwijdte van de vernietiging	268
3.1.	Vordering tot vernietiging van een gedeelte van de overeenkomst	269
3.2.	Vordering tot vernietiging van de volledige overeenkomst	271
3.3.	Rol van de rechter	272
Hoofdstuk 3.		
Afbakening met het “voor niet geschreven houden”		
277		
1.	Theoretische benaderingen omtrent het “voor niet geschreven houden” als afzonderlijke sanctie	278
2.	Toepassingsgebied van het “voor niet geschreven houden” als afzonderlijke sanctie	280
2.1.	Te veel belang aan de letterlijke bewoordingen van de wetgever?	280
2.2.	Moet de wetgever de sanctie uitdrukkelijk voorschrijven?	282
2.3.	Reikwijdte van het “voor niet geschreven houden”	283
3.	Is een afzonderlijke sanctie wenselijk/noodzakelijk?	284
3.1.	Automatisch karakter van de sanctie: geen rechterlijke tussenkomst vereist	285
3.2.	Niet vatbaar voor bevestiging	288
3.3.	Retroactieve werking	289
3.4.	Niet vatbaar voor verjaring	290
3.5.	Elke belanghebbende kan zich op de sanctie beroepen	294
3.6.	De rechter moet een clause ambtshalve voor niet geschreven houden	294
3.7.	Conclusie inzake de kenmerken van de afzonderlijke sanctie	295
4.	Algemeen besluit omtrent het “voor niet geschreven houden”	296
Tussenbesluit Deel 2		
299		
Algemeen besluit		
301		

1.	<i>Onderzoeksvraag 1: hoe kunnen de gedeeltelijke ontbinding en vernietiging van overeenkomsten juridisch worden verantwoord?</i>	301
1.1.	Juridische verantwoording voor de gedeeltelijke ontbinding	302
1.2.	Juridische verantwoording voor de gedeeltelijke vernietiging	304
2.	<i>Onderzoeksvraag 2: in welke omstandigheden treft de ontbinding of vernietiging de volledige overeenkomst of alle daaruit voortvloeiende verbintenissen, dan wel slechts een gedeelte ervan?</i>	305
2.1.	Reikwijdte van de ontbinding	305
2.2.	Reikwijdte van de vernietiging	308
3.	<i>Onderzoeksvraag 3: waarin verschillen de gedeeltelijke ontbinding en vernietiging van daarmee verwante sancties?</i>	312
3.1.	Prijsvermindering <i>versus</i> gedeeltelijke ontbinding	313
3.2.	Gedeeltelijke vernietiging = het “voor niet geschreven houden”	314
4.	Eindconclusie	314
	<i>Bibliografie</i>	317
	<i>Trefwoordenregister</i>	341